Floravaktarna i Skåne Rapporterar

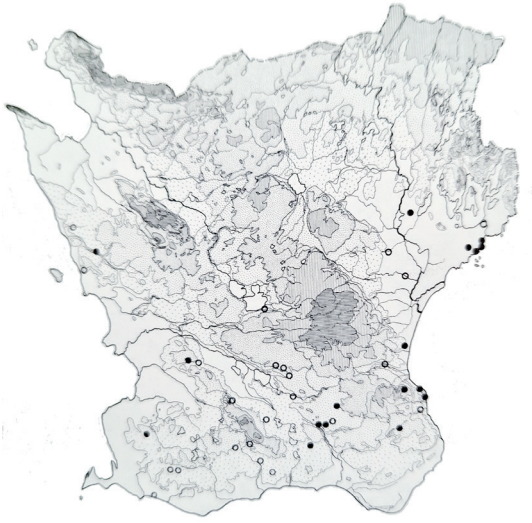
Krutbrännare i Skåne 2022–2025
Fortsatt reträtt åt nordost

Gunnar Svensson

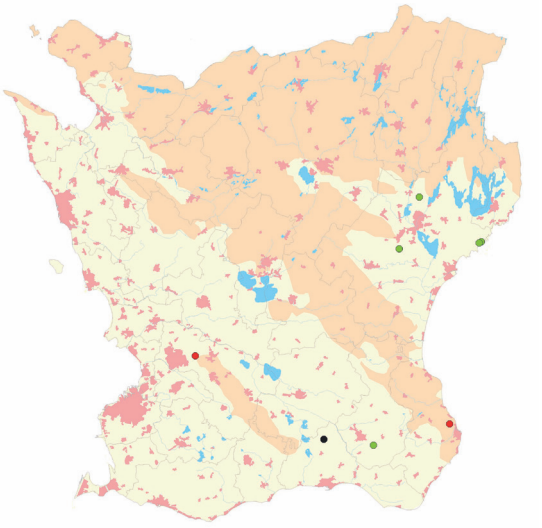

Figur 1. Krutbrännare vid Lyckeboda juni 2014. Foto: Gunnar Svensson.

Krutbrännare *Neotinea ustulata*, tidigare *Orchis ustulata*, är en lågväxt, 10–20 cm hög, orkidé med breda korta ofläckade blad nertill (figur 1). Den blommar med ett 2–5 cm långt cylindriskt ax, med svartröda knoppar i den trubbiga toppen (figur 2). De övre kalkbladen är mörkröda medan läppen är vit och rödprickig. Sporren är kort, nedåtriktad och utan nektar. I Skåne blommar den från slutet av juni till juli–augusti, och anses tillhöra den senblommande varieteten *aestivalis*. På Öland och Gotland börjar den blomma redan i slutet av maj och tillhör där varieteten *ustulata*, vilken är något mindre och föredrar grundare jord på kalksten (Birkedal, 2020) (Tali, Foley, & Kull, 2004). De sött doftande blommorna pollineras av parasit-, kött- och blomflugor på Öland och Gotland, medan den senblommande varieteten har en citrondoft och pollineras bland annat av parasitflugan *Tachina magnicornis* (Mossberg & Nilsson, 1987) (Tali, Foley, & Kull, 2004). Krutbrännaren växer på torra, öppna och kalkrika gräsmarker. Den är beroende av endomykorrhizasvampar ur släktet *Rhizoctonia*, och det tar ett flertal år för orkidéfröet och svampen att utveckla ett rhizom, vilket till slut ersätts av två rotknölar, av vilka den första kan ge upphov till en blommande planta. Efter att ha blommat 1–2 år är det vanligt hos krutbrännare med ett vilostadium på 1–4 år, och detta är vanligare hos den senblommande varieteten (Tali, Foley, & Kull, 2004). Krutbrännare är fridlyst men ej nationellt rödlistad (SLU Artdatabanken 2025).

Karta 1. Krutbrännare i Skåne enl. Weimarck 1985. Öppna cirklar är lokaler före 1923, men ej senare.

Karta 2. Krutbrännare i Skåne efter 1989.
● = återfunnen 2022–2025
● = ej återfunnen 2022–2025, ● = ej besökt 2022–2025

Utbredning och historik

I Sverige förekommer krutbrännare sällsynt i Skåne, och är mindre allmän men utbredd på Öland och Gotland. I Norden är den sällsynt i östra Jylland. Den finns i mellan- och Sydeuropa, och dess nordligast utpost är Estland (Mossberg & Nilsson, 1987) (Tali, Foley, & Kull, 2004). Linné beskriver krutbrännaren i sin Öländska resa 1741, och nämner den vid Vallåkra och Sjörup under sin Skånska resa 1749 (Gullander, 1975). Areschoug beskriver förekomst ”här och där” på torra ängar och backar i hela södra och mellersta Skåne (Areschoug, 1866). Lilja noterar den sällsynt på ljung- och sandbackar. Och båda auktorerna nämner den från ett 20-tal platser från Helsingborg-Ramlösa i väster till Årup-Bromölla i östra Skåne (Lilja, 1870).

Under Weimarcks inventering i mitten på 1900-talet noteras krutbrännare på 16 lokaler i sydöstra halvan av Skåne och visar också att den då försvunnit från ett 20-tal lokaler kända före 1923, främst i sydvästra Skåne (Karta 1) (Weimarck & Weimarck, 1985). När Skånes Flora inventerades 1989–2005 fanns den endast kvar i 6 stycken 2,5×2,5 km rutor (Tyler, 2007). Åren 2006–2007 gjorde Lunds Botaniska Förening på uppdrag av Länsstyrelsen i Skåne en inventering av Skånska orkidéer och kunde då jämföra förekomsten av krutbrännare med den inventering som Håkan Wittzell gjorde av hotade Skånska orkidéer 1981–1982, då den endast noterades på 5 lokaler (Porenius, 2009) (Wittzell, 1983). Efter denna inventering upptäcktes två nya lokaler: vid Knektagården i Fjälkestad 1983 och vid Klövakull nära Lyckeboda 1984. Dessutom återfanns en gammal lokal från 1930 på Mosslunda i Vä 1984. Under inventeringen 2006–2007 återfanns krutbrännare på 6 av 8 lokaler. Floraväktarna i Skåne har 2022–2025 besökt 7 av de kända lokalerna från 2006–2007.

Resultat

Krutbrännare kunde 2022–2025 endast återfinnas på 4 av de 6 lokalerna med fynd 2006–2007. Vid Bäckhalladalen var det inga fynd vid besök 2022 och 2023. Däremot återfanns den vid Hobjärsbackarna med 3 plantor både 2024 och 2025, där den inte hade setts vid inventeringen 2006–2007. Vid Kungsmarken anses den nu utgången efter årliga inventeringar sedan sista fyndet 2007 (personlig kommunikation Tomas Persson). Oxhagen norr om Ystad hade ej fynd 2006–2007 och blev ej

Tabell. Lokaler med krutbrännare i skånska kommuner och antal plantor vid inventeringarna 1981–1982, 2006–2007 respektive 2022–2025. *upptäcktes 1983 av Kjell-Arne Olsson

Kommun och lokal	Antal plantor 1981/1982	Antal plantor 2006–2007	Antal plantor 2022	Antal plantor 2025
Kristianstad				
Lyckeboda, Havtäppet	2000	3946	315	-
Lyckeboda, Klövakull	-	24	52	10
Fjälkestad, Knektagården	36*	101	112	65
Vä, Mosslunda	100	13	1	0
Simrishamn				
Bäckhalladalen	2	15	0	-
Tomelilla				
Hobjärsbackarna	3	0	0	3
Lund				
Kungsmarken	1	1	0	-
Ystad				
Oxhagen	33/12	0	-	-

besökt. Krutbrännare finns nu endast på 5 lokaler, varav 4 i Kristianstads kommun, och där Mosslunda endast hade 1 planta 2022 och inget fynd 2024 och 2025 jämfört med 100 plantor när lokalen upptäcktes 1984. Även om Lyckeboda – Havtäppet (figur 3) nu har det största antalet plantor (355 ex.), så har den minskat kraftigt jämfört med de 2000 och 3946 ex. som fanns 1981–1982 respektive 2006–2007 (Tabell).

Diskussion

Redan de första decennierna av 1900-talet minskade krutbrännare speciellt i sydvästra Skåne, rimligen på grund av uppodling eller annan användning av ängsmark. Detta fortsätter troligen långt in på 1900-talet då även konstgödning kan ha bidragit. Tillbakagången de senaste 40 åren kan möjligen även ha påverkats av det ökade kvävenedfallet som drabbade sydvästra Sverige åren 1960–1990, och som var 2–3 gånger högre än i sydöstra Sverige, inklusive Öland och Gotland (Hansen, Karlsson, & Ferm, 2013). Kvävenedfallet kan ha bidragit till både försurning och ökad tillväxt av rotskottsslående gräs, vilket kan ha hämmat den konkurrenssvaga krutbrännaren. Eftersom kvävenedfallet huvudsakligen kommer från Mellaneuropa, kan det ha bidra-

Fiigur 2. Krutbrännare på Mosslunda 2006. Foto: Sven Birkedal.

Figur 3. På de havsnära naturbetesmarkerna vid Lyckeboda finns de rikaste bestånden av krutbrännare i Skåne. Foto: K.-A. Olsson.

git till att växten där är hotad i flera länder, från England i väster till Polen i öster (Tali, Foley, & Kull, 2004).

Sammanfattning

Krutbrännare var mindre allmän men ändå vitt spridd i hela mellersta och södra Skåne runt förra sekelskiftet. Därefter har det skett en ständig tillbakagång med början i sydvästra Skåne, så att orkidéen nu endast har två hoppeligen livskraftiga populationer på lokalerna vid Lyckeboda och i Fjälkestad i Kristianstads kommun. Då krutbrännare ofta går in i viloperioder kan glesa inventeringar ge missvisande resultat, och hopp om att den finns kvar efter långvarig bortavaro är möjligt. Det är viktigt att lokalerna vid Lyckeboda och Fjälkestad hävdas med kreatursbete och att högväxande gräs, örter och sly hålls tillbaka.

Referenser

Areschoug, F. W.C.1866. *Skånes Flora, innefattande de fanerogama och ormbunksartade växterna.* Christian Falkenberg, Köpenhamn.

Birkedal, S. 2020. *Nordens orkidéer, en fältguide*. Naturcentrum AB. Stenungsund.

Gullander, B. 1975. *Linné i Skåne*. Norstedt & Söners förlag. Stockholm.

Hansen, K. Karlsson, G. & Ferm, M. et. al. 2013. *Trender i kvävenedfall över Sverige 1955–2011*. IVL Svenska Miljöinstitutet. Stockholm

Lilja, N. 1870. *Skånes Flora. Andra uppl.* Stockholm.

Mossberg, B. & Nilsson, S. 1987. *Orkidéer. Europas vildväxande arter*. Wahlström & Widstrand. Stockholm.

Olsson, K. A. 1983. Floran i Fjälkestad. *Svensk Bot. Tidskr. 77*.

Porenius, A. Roosvall, T. & Olsson, K-A. 2009. *Skånes orkidéer – då och nu*. Länsstyrelsen i Skåne län.

Tali, K. Foley, M. & Kull, T. 2004. Orchis ustulata L. *Journal of Ecology 92*.

Tyler, T. m. fl. (red). 2007. *Floran i Skåne. Arterna och deras utbredning*. Lund.

Weimarck, H. & Weimarck, G. 1985. *Atlas över Skånes Flora.* Lund.

Wittzell, H. 1983. *Hotade orkidéarter i Skåne.* Kristianstads och Malmöhus länsstyrelser.